

Özgün Makale (Nicel Araştırma)

Unique Article (Quantitative Research)

Geliş Tarihi – Submitted: 04.12.2020

Kabul Tarihi – Accepted: 06.04.2021

Atıf Bilgisi / Reference Information

Apaydın, R. & Barış, İ. (2021). Toplumda engelli bireylere yönelik tutumun sağlık çalışanları bağlamında değerlendirilmesi. *Ufkun Ötesi Bilim Dergisi*, 21 (1), 22-39.

TOPLUMDA ENGELLİ BİREYLERE YÖNELİK TUTUMUN SAĞLIK ÇALIŞANLARI BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ¹

Rukiye Apaydın²

İsmail Barış³

ÖZET

Sağlık kuruluşları, engelli bireylerin en sık başvurduğu ve ihtiyaç duyduğu kurumların başında gelmektedir. Bu nedenle, öncelikli olarak sağlık çalışanlarının engelli bireylere yönelik tutumlarının ve farkındalıklarının belirlenmesi için bir araştırma yapılması önem arz etmektedir. Sağlık çalışanlarının engelli bireylere yönelik tutumlarını incelemek ve değerlendirmek üzere yapılan bu çalışmanın evreni olarak belirlenen, İstanbul Üniversitesine bağlı İstanbul Tıp Fakültesi Hastanesinde görevli 3000 sağlık çalışanı arasından basit tesadüfi yöntem kullanılarak seçilen 214 gönüllü katılımcı üzerinde araştırma yapılmıştır. Verilerin toplanması süreci, sınırlı zaman ve kurum izinlerinin uzun bir sürece yayılması nedenleriyle Ekim 2019-Ocak 2020 tarihleri arasında gerçekleşmiştir. Araştırmada veri toplama aracı olarak, araştırmacı tarafından sağlık çalışanlarının demografik bilgileri ile engelli bireylere yönelik bazı düşünce ve fikirlerini ortaya çıkarmak amacıyla hazırlanan Kişisel Bilgi Formu ve Kaner, (2009) ve

¹ Bu makale Rukiye APAYDIN'ın Yüksek Lisans Tezinden üretilmiştir.

² İ.Ü. İstanbul Tıp Fakültesi Sağlık Uyg. Ve Araş. Merkezi, e-posta: apaydinrukiye9@gmail.com, ORCID: 0000-0002-5343-860X

³ Doç. Dr. , Üsküdar Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, e-posta: ismail.baris@uskudar.edu.tr

arkadaşları tarafından engelli bireylere yönelik tutumları ortaya çıkarmak üzere hazırlanan toplam 43 maddeden oluşan Özürlülere Yönelik Tutum Ölçeği kullanılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre, katılımcı sağlık çalışanlarının engelli bireylere yönelik genel tutumlarının olumlu yönde olduğu görülmüştür. Ancak, sağlık çalışanlarının engellilerin, “çalışma hayatına katılımına” ve “aile yaşamlarına” yönelik tutumlarında kararsız kaldıkları saptanmıştır. Araştırmada elde edilen sonuçlara göre, katılımcıların çoğunluğu engelli bireylerle iletişim kurmakta zorlanmadığını belirtmiş(%69,6), ancak, yine katılımcı sağlık çalışanlarının çoğunun engellilere yönelik olarak herhangi bir eğitime katılmadıkları saptanmıştır(%73,4). Araştırmada elde edilen sonuçların analizi sonrası, sağlık çalışanlarının ve geleceğin sağlıkçıları olan üniversite öğrencilerinin engelli bireylere yönelik farkındalık ve bilgi düzeylerinin artırılması yönünde eğitimlerin sıklıkla düzenlenmesi önerisi öne çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Engelli Birey, Engelliye Yönelik Tutum, Sağlık Çalışanı, Sağlık Kuruluşları.

ASSESSMENT OF ATTITUDES TOWARD DISABLED INDIVIDUALS IN THE SOCIETY IN THE CONTEXT OF HEALTHCARE EMPLOYEES

ABSTRACT

Health institutions are the primary institutions that disabled individuals appeal to and mostly need. Therefore, this research emerged with an aim to determine the attitudes and awareness of health professionals towards people with disabilities. For this reason, 214 volunteers among the health professionals of the Medical Faculty of Istanbul University were determined as the target population of this study which was conducted to examine and evaluate the attitudes of health professionals towards disabled individuals. The data collection process took place between October 2019 and January 2020, due to the limited time and the extended period of institutional permissions. As a data collection tool, Personal Information Form prepared by the researcher to reveal the demographic information of participant and some opinions and their views about disabled individuals and the Attitude Scale for Disabled Persons with 43 items prepared by Kaner (2009) et al. According to the results, the general attitudes of the participants towards disabled people were positive. However, it was determined that health professionals were undecided in their attitudes towards "participation in working life" and "family life" of the disabled people. According to the results, the

majority of the participants stated that they did not have difficulty in communicating with disabled individuals (%69,6), however, it was also determined that most of the participating health professionals did not participate in any training course related to the disabled people (%73,4). Following the analysis of the results obtained in the study, the suggestion that healthcare workers and university students, who are the healthcare professionals of the future, should frequently organize trainings in order to increase their awareness and knowledge of persons with disabilities came to the fore.

Keywords: Disabled individuals, Attitude towards disabled individuals, Health professionals, Health Institutions.

GİRİŞ

Engellilik, kişinin görme, duyma, konuşma ve yürüme gibi bedensel veya zihinsel yetkinliklerini doğum öncesi, doğum anı veya doğum sonrası dönemlerde yitirmesi sonucunda ortaya çıkan ve kişiyi sosyal ve psikolojik olarak olumsuz yönde etkileyen durum olarak tanımlanabilir. Engellilik, kişinin kendini sosyal yaşamından dışlanmış ve soyutlanmış hissetmesine veya yaşamında sınırlılıklar yaşamasına neden olan bir durumdur. Engellilik hakkında, tıbbi değerlendirmenin yanı sıra sosyal ve toplumsal boyutları da ele alınarak bu kapsamda bir değerlendirme ve tanımlamaya ihtiyaç vardır. Türkiye’de engelli nüfusa ilişkin sosyal model geliştirmenin önemine gecikmeli olarak varılmakla birlikte en önemli eksikliğin ülkemizde engelli nüfusa yönelik yapılmış araştırmaların yetersizliği olduğu söylenebilir (Burcu, 2007. akt. Kılıç, 2018:14). Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) tarafından 2011 yılında tüm dünyada kapsamlı bir engellilik araştırması yapılmış ve erişkin engellilik oranı tüm dünyada %15,6 iken, bu oran gelişmekte olan ülkeler ayrıca değerlendirildiğinde %18,0 olarak saptanmıştır (Dünya Engellilik Raporu Yönetici Özeti, 2011:2). Engellikten etkilenen birey sayısının bu kadar yüksek olmasına rağmen engelliler, bazı toplumlar tarafından dışlanabilmektedir. Bu problemin temelinde, engelli kişilere yönelik oluşan veya oluşturulan olumsuz tutumlar yatmaktadır.

Tutum, belirli bir nesne, düşünce ya da kişiye karşı bilişsel ve duygusal öğeleri bulunan ve davranışsal bir eğilim içeren oldukça kalıcı bir sistemdir. Tutum insanlarda olan ve bireyin psikolojik nesne ile ilgili düşünce, duygu ve davranışlarını sistemli bir model oluşturan eğilim olarak da ifade edilebilir. Tutum doğrudan gözlemlenen bir davranış olarak tanımlanamaz. Davranışı yapabilmek için süreci hazırlayan bir eğilim olarak da

belirtilebilir. Davranışın gözle görülmesi sonucunda tutumun var olduğu belirtilir. Sonradan kazanılan kişilik özelliği olarak da tutum ortaya çıkabilir. Yalnız öğrenildiği haliyle kalmaz süreç içinde değişir ve gelişirler. Tutumların üç ögesi vardır. Bunlar duyuşsal öge, bilişsel öge ve davranışsal öge olarak bilinmektedir. Duyuşsal öge, herhangi bir tutum nesnesini sevmeyi veya sevmemeyi belirtir. Bilişsel öge, tutum nesnesi ile olumlu, olumsuz veya yansız bilgiye sahiptir. Davranışsal, tutum nesnesi ile ilgili gözlenen süreci içerir. Tutum içinde birleştirdiği birden fazla ögeyi kendi içinde tutarlılık göstererek bireyi bu davranışa hazırlamasıdır (Kılıç, 2018: 18).

Engellilik, her insanın yaşamında karşı karşıya kalabileceği bir durum olarak değerlendirilmelidir. Bu bağlamda, her insanın engellilik konusunda bilgi ve fikrinin olmasının önemi karşımıza çıkmaktadır. Günümüzde engelli bireylere yönelik politikaların yalnızca devlet kurumları tarafından değil, engellilik konusunda bilinçlenen toplumlar tarafından da uygulanmasının desteklendiği söylenebilir. “2006 yılında benimsenen Engellilerin Haklarına İlişkin Birleşmiş Milletler Sözleşmesi’nin (CRPD) amacı, “tüm engelli insanların temel özgürlüklerden ve bütün insan haklarından tam ve eşit bir şekilde faydalanmasını teşvik etmek, sağlamak, korumak ve insan olmaktan ileri gelen haysiyetlerine yönelik saygıyı arttırmaktır”. Bu, dünya çapında engelliliğe yönelik anlayışta ve verilen tepkilerde büyük bir değişimi ifade etmektedir” (Dünya Engellilik Raporu Yönetici Özeti, 2011:1).

Son yıllarda, ülkemizde gerek devlet politikası gerekse toplumsal ve sosyal faaliyetlerle desteklenen, engelli bireylere yönelik toplumsal farkındalığın artırılmasına dönük pek çok çalışma hayata geçirilmiştir. Ancak, halen engellilerin toplumla bütünleşmesinin önüne geçen çeşitli problemler vardır. Bu problemlerin başında, engelli olmayan bireylerin engelli bireylere yönelik önyargılı veya olumsuz tutumları gelmektedir. Bu yöndeki tutumlar, engelli bireylerin ayrımcılığa maruz kalmasına ve toplum dışına itilmesine neden olabilmektedir.

Sağlık kuruluşları, engelli bireylerin en sık başvurduğu ve ihtiyaç duyduğu kurumların başında gelmektedir. Bu nedenle, sağlık çalışanlarının engelli bireylere yönelik tutumlarının ve farkındalıklarının belirlenmesi için bir araştırma yapılması önemlidir. Bu araştırmanın genel amacı, sağlık çalışanlarının engelli bireylere yönelik tutumları üzerinde, sosyo-demografik özellikler ve mesleki farklılıkların etkisinin incelenmesi ve tutumlar arasındaki ilişkiyi ortaya çıkarmaktır.

Sağlık çalışanlarının bakışı ile engelli birey, engelli bireyin bakış açısı ile sağlık çalışanları arasında yapılan araştırmalara göre engelli bireylerin sağlık hizmetlerindeki memnuniyetlerinin olumsuz yönde olduğu görülmektedir. French'nin (1993) yaptığı araştırmaya göre sağlık hizmetlerinin uygulanmasında “*insancıl olmadığını*” ve “*istismar edici*” olduğunu belirtmiştir. Sağlık alanında hizmet veren kurum veya sağlık çalışanlarının yapmış olduğu her hizmet engelli birey ve ailesini diğer bireylere göre daha fazla etkilemektedir. Engellilik sağlık hizmeti alımının sıklığı ile ilişkilidir. Sağlık alanında engelli bireylerin bu hizmetlere ulaşımı açısından birçok düzenlemenin olduğu görülmektedir. Bu düzenlemelerin engelli bireylerin yaşadığı sağlık sorunlarının fazla olmasıyla ilişkisi çerçevesinde daha fazla geliştirilebileceği de belirtilmiştir (Özata ve ark. 2017: 412). Sağlık alanında öncelikli muayene hakkı, sosyal ve ekonomik alanda (evde bakım hizmeti vb.) haklar, hastanede otopark hakkı ve engelli bireyin engeline göre hizmet sağlanma hakkı (görme engelli birey için işitsel, duyma engelli birey için görsel hizmetlerin olması) vb. düzenlemelerin sağlandığı görülmektedir.

Toplumun engelli bireye karşı bakış açısının düzeltilmesi sağlık çalışanlarının tutum ve davranışlarıyla ilintili olduğu görülmektedir. Sağlık çalışanları da davranışıyla toplumsallaşmaya destek olmalıdır. Sağlık alanında çalışan bireyler çevresindeki insanlara engelli birey hakkında bilgiler vererek onların yaşamlarına destek sağlayabilir. Sağlık çalışanları bu süreçte çevresindeki insanlara engelli bireylerinde yaşama hakkı olduğunu, küçük görülmemesi gerektiğini ve dışlanmanın yanlış olabileceğini de anlatmalıdır. Bu şekilde engel gruplarıyla çalışanların ve sağlık çalışanlarının toplumda engelli bireylere karşı bilinçlendirme, farkındalık yaratma ve anlayış oluşturmada etkisini yaratmasıyla toplumsal süreçte engelli bireylere desteklenmesi açısından önemli zemin olmuş olacaktır(Medikal Akademi, Erişim tarihi: 20.12.2019) .

Araştırmadan ortaya çıkan sonuçların, engelli bireylerin sağlık kuruluşları ve sağlık çalışanları açısından nasıl ve ne şekilde değerlendirilmesi gerektiği konusunda ve engelli bireylerin bu kuruluşlarda karşılaştığı sorunların çözüme kavuşturulmasında yol gösterici olması beklenmektedir. Bu kapsamda değerlendirildiğinde araştırmanın, sağlık çalışanlarının engelli bireylere yönelik eğitim hakkı, kişilerarası iletişim, çalışma ortamı, yetkinlik-bağımsız yaşam vs. konular yönünden tutumlarının incelenmesi ve bu tutumların sosyo-demografik ve mesleki farklar gibi değişkenler üzerinden değerlendirilmesine olanak tanınması hedeflenmiştir. Yapılan bu çalışma, engelli

bireylerin yaşamlarının büyük bölümünde etkili olduğu düşünülen sağlık çalışanlarının, engellilere karşı tutumlarının olumlu yönde geliştirilmesi ve bu konuda daha önce yapılan çalışmalar da değerlendirilerek, yenilikçi önerilerin sunulabilmesi açısından önem arz etmektedir.

YÖNTEM

Araştırmada model olarak, nicel araştırma yöntemlerinden olan tarama yöntemi kullanılmıştır. Bu çalışmada, “kesitsel tarama” ve “ilişkisel tarama” araştırma tekniklerinden yararlanılmıştır.

Araştırmanın evreni, İstanbul Üniversitesi İstanbul Tıp Fakültesi Sağlık Uygulama ve Araştırma Merkezinde görevli 3000 sağlık çalışanı olarak belirlenmiştir. İlgili merkezde görevli olup, “basit tesadüfi” yöntem kullanılarak ulaşılan ve yapılan anketlere gönüllü olarak katılım sağlayan 214 sağlık çalışanı ise araştırmanın örneklemini oluşturmaktadır.

Araştırmanın genel problem ve amacı dikkate alınarak, araştırmacı tarafından şu hipotezler geliştirilmiştir.

Hipotez 1: Sağlık Çalışanlarının Demografik özelliklerine göre, engelli bireylere yönelik tutumları farklılaşmaktadır.

Hipotez 2: Sağlık Çalışanlarının mesleki ünvanına göre, engelli bireylere yönelik tutumları farklılaşmaktadır.

Hipotez 3: Sağlık Çalışanlarının yakın çevresinde engelli birey olup olmama durumlarına göre, engelli bireylere yönelik tutumları farklılaşmaktadır.

Hipotez 4: Sağlık Çalışanlarının engelli bireylerin eğitim, çalışma ve aile yaşamına yönelik tutumları arasında ilişki vardır.

Hipotez 5: Sağlık Çalışanlarının engellilerin sahip olduğu haklar hakkında bilgisinin olup olmaması durumlarına göre, engelli bireylere yönelik tutumları farklılaşmaktadır.

Araştırmada, sağlık çalışanlarının Demografik bilgileri ve engelli bireylere yönelik bazı bilgilerinin ortaya çıkarılması amacıyla hazırlanan Kişisel Bilgi Formu ve Sema Kaner ile arkadaşları tarafından, 2008 yılında Başbakanlık Özürlüler İdaresince yapılan “Toplum Özürlülüğü Nasıl Anlıyor” isimli araştırma için geliştirilen ve 43 maddeden oluşan Özürlülere Yönelik Tutum Ölçeği (ÖYTÖ) kullanılmıştır. Eğitim Ortamı, Kişilerarası İlişkiler, Çalışma Yaşamı, Aile Yaşamı, Kişisel Özellikler ve Yetkinlik-Bağımsız Yaşam ölçeğinin 6 alt başlığıdır. Özürlülere Yönelik Tutum Ölçeği, beş dereceli likert türü bir ölçektir. Katılımcılar, ölçekteki her bir maddede yer alan ifadeye ne derece

katıldıklarını veya katılmadıklarını belirtmek için, “tamamen katılıyorum” (5), “katılıyorum” (4), “kararsızım” (3), “katılmıyorum” (2) “kesinlikle katılmıyorum” (1) seçeneklerinden birini işaretleyerek cevap vermektedirler. Ölçekteki olumsuz maddeler ters çevrilerek puanlanmaktadır. ÖYTÖ’den yüksek puan almak, özürülere yönelik olumlu tutumları ifade etmektedir. Ölçeğin maddeleri, tutumun duygu, davranış, düşünce ve inanç boyutunu içermeye yöneliktir. Özürülere Yönelik Tutum Ölçeğinin (ÖYTÖ) güvenilirliğini belirlemek amacıyla, pilot uygulamada elde edilen veriler kullanılarak Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısı hesaplanmış ve ayrıca madde analizi yapılmıştır(Kaner ve ark., 2009).

Verilerin toplanması süreci, sınırlı zaman ve kurum izinlerinin uzun bir sürece yayılması nedenleriyle Ekim 2019-Ocak 2020 tarihleri arasında gerçekleşmiştir. İstanbul Tıp Fakültesi Sağlık Uygulama ve Araştırma Merkezi genelinde, anket ve ölçeği yanıtlamak için gönüllü olan katılımcılar ile yüz yüze görüşme yapılmış ve çalışanların kısıtlı olan katılım sürelerine de riayet edilerek, anket ve ölçek sorularına yanıt vermelerine eşlik edilmiştir.

Uygulanan anket ve ölçeğe verilen yanıtlar aracılığıyla elde edilen veriler, istatistiksel çözümlenmeler aracılığıyla incelenmiştir. Araştırmada elde edilen veriler, bilgisayar ortamında SPSS programı kullanılarak düz ve çapraz tablolar çıkarılarak frekans dağılımı ve yüzdeler şeklinde ifade edilmiştir. Veriler araştırma amaçları esas alınarak analiz edilmiş özdeş yorumlarla desteklenmiştir. Araştırmada başta belirtilen amaca uygun olarak geliştirilen hipotezleri test etmek üzere Ki Kare, Bağımsız Örneklem T-Testi, Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) ve Pearson Korelasyon Analiz yöntemleri kullanılmıştır. Belirlenen hipotezlerin test edilemediği durumlarda ise; frekans tabloları, karşılaştırmalı tablolar, aritmetik ortalama tabloları gibi betimleyici istatistik yöntemleri kullanılmıştır.

BULGULAR

• Katılımcıların Demografik Bilgilerine Yönelik Bulgular

Çalışmaya, katılım sağlayan sağlık çalışanı sayısı toplam, 214 ve bu katılımcıların yaş ortalaması, $38,81 \pm 8,84$ olarak saptanmıştır.

Buna göre araştırmaya katılan sağlık çalışanlarının genç yaşın üzerinde bir ortalama yaşa sahip oldukları saptanmıştır.

Katılımcıların, 135 (%63,1)’i kadın ve 79 (%36,9)’u erkek, medeni durumlarına göre dağılımı ise, 123 (%57,5) sağlık çalışanı evli ve 91 (%42,5) bekâr şeklindedir. Sağlık

çalışanlarının eğitim durumuna bakıldığında, çoğunluğun lisansüstü eğitim mezunu olduğu görülmüştür(n:101-%47,2).

Araştırmaya; Doktor, Hemşire, Ebe, Fizyoterapist, Diyetisyen, Psikolog, Sosyal Çalışmacı, Tıbbi Sekreter ve Hasta Bakıcı olmak üzere toplam 9 (dokuz) sağlık meslek ünvanı dâhil edilmiş ve buna göre, 64 (%29,9) sağlık çalışanının doktor, 54 (%25,2) sağlık çalışanının hemşire, 14 (%6,5) sağlık çalışanının ebe, 13 (%6,1) sağlık çalışanının fizyoterapist, 6 (%2,8) sağlık çalışanının diyetisyen, 12 (%5,6) sağlık çalışanının psikolog, 7 (%3,3) sağlık çalışanının sosyal çalışmacı, 28 (%13,1) sağlık çalışanının tıbbi sekreter ve 16 (%7,5) sağlık çalışanının ise hasta bakıcı mesleki ünvanına sahip olduğu görülmüştür.

Araştırmaya katılan sağlık çalışanları arasında her 3 kişiden birinin doktor, her 4 kişiden birinin hemşire olduğu söylenebilir. Katılım sağlayan sağlık çalışanlarının çoğunun 10 yıldan uzun zamandır mesleklerinde aktif olduğu söylenebilir.

• Katılımcıların Engelli Bireylere Yönelik Bilgi Düzeylerine Göre Frekans Dağılımları

Tablo 1: Katılımcıların engelli bireylerle çalışmaya yönelik herhangi bir ders, seminer ya da eğitim alma durumuna göre frekans dağılımı

Daha Önce Eğitim Alma Durumu	Sayı (N)	Yüzde	Birikimli Yüzde
Evet	57	26,6	26,6
Hayır	157	73,4	100,0
Toplam	214	100,0	

Araştırmaya katılan sağlık çalışanlarının daha önce engelli bireylerle çalışmaya yönelik eğitim alıp almadığına göre frekans ve yüzde dağılımı Tablo 1’de verilmiştir. Buna göre sağlık çalışanlarının 57 (%26,6)’si daha önce engellilerle çalışmaya yönelik eğitim alırken, 157 (%73,4)’si ise daha önce engellilerle çalışmaya yönelik eğitim almamıştır. Bu durumda İstanbul Tıp Fakültesi Sağlık Uygulama ve Araştırma Merkezinde görevli sağlık çalışanları arasından yaklaşık her 4 kişiden üçünün daha önce engelli bireylerle çalışmaya yönelik eğitim almadığı söylenebilir.

Tablo 2: Katılımcıların çalıştığı kurumda engelli bireylere yönelik eğitim olduğunda katılma durumuna göre frekans dağılımı

Eğitim Olursa Katılma Durumu	Sayı (N)	Yüzde	Birikimli Yüzde
Evet	172	80,4	80,4
Hayır	42	19,6	100,0
Toplam	214	100,0	

Araştırmaya katılan sağlık çalışanlarının çalıştığı kurumda engelli bireylere yönelik eğitim verildiğinde katılma ya da katılmama durumuna göre frekans, yüzde dağılımı Tablo 2’de verilmiştir. Buna göre sağlık çalışanlarının 172 (%80,4)’sinde çalıştığı kurumda engelli bireyleri tanımaya ve onları idare edebilme gibi verilecek eğitime katılma isteği bulunurken, 42 (%19,6) katılma isteği bulunmamaktadır. Bu durumda araştırmaya katılan her 10 sağlık çalışanında sekizinin verilecek engelli bireylere yönelik eğitime katılma isteğinin olumlu olduğu görülmüştür.

- **Katılımcıların Özürülere Yönelik Tutum Ölçeğine Ait Bulguları**

Tablo 3: Özürülere Yönelik Tutum Ölçeği alt boyutlarının tanımlayıcı istatistikleri

Özürülere Yönelik Tutum Ölçeği	Eğitim	Kişiler Arası İlişki	Çalışma Yaşamı	Aile Yaşamı	Kişisel Özellik	Yetkinlik ve bağımsız yaşam
Ortalama	4,04	2,03	3,34	3,28	4,20	2,24
SS	0,72	0,57	0,33	0,97	0,49	0,68

Katılımcıların engelli bireylerin, “eğitim ortamı”, “kişilerarası ilişkiler”, “kişisel özellikler” ve “yetkinlik-bağımsız yaşam” alt ölçeklerine genel olarak olumlu tutum ve yaklaşım sergiledikleri görülmüştür. Ancak, katılımcıların engelli bireylere yönelik, “Çalışma ve Aile Yaşamı” konularında kararsız kaldıkları saptanmıştır.

Buna göre, ölçeği yanıtlayan sağlık çalışanlarının engellilerin “eğitim” alt boyutuna $4,04 \pm 0,72$ ortalama puan verdikleri ve engellilerin evde eğitim görmeleri, verilen eğitim ve paranın boşa olduğu düşüncesine katılmadıkları söylenebilir. Sağlık çalışanlarının “kişilerarası ilişki” alt boyutuna $2,03 \pm 0,57$ ortalama puan verdikleri ve engellilerle ilişkiden kaçınmama gibi durumlara katıldıkları söylenebilir. Sağlık çalışanların “çalışma yaşamı” alt boyutuna $3,34 \pm 0,33$ ortalama puan verdikleri ve engellilerin iş

hayatına katılmalarına gerek olmaması, verimliliği düşürdükleri, normal bireyler iş bulamazken engellilerin işe girmesinin boşa olacağı, engellilerin daha başarılı olabileceği gibi konularda kararsız kaldıkları söylenebilir. Katılımcıların “Aile yaşamı” alt boyutuna 3,28±0,97 ortalama puan verdikleri ve engellilerin aile yaşamını olumsuz etkilediğine yönelik düşüncelerinde kararsız kaldıkları söylenebilir. Sağlık çalışanlarının “Kişisel Özellikler” alt boyutuna 4,20±0,49 ortalama puan verdikleri ve engellilerin şikâyetçi olduğu, kimseye güvenmediği, can sıkıcı oldukları, temiz olmadıkları, kendisinden başkalarını düşünmediği, öfkeli ve saldırgan oldukları düşüncesine katılmadıkları söylenebilir. Katılımcıların “Yetkinlik ve bağımsız yaşam” alt boyutuna 2,24±0,68 ortalama puan verdikleri ve engellilerin aile kurabilme, spor yapabilmeleri, hayranlık duyulabilecek bireyler olabileceği, meslek sahibi olabilmeleri ve yaşantılarını normal bireyler gibi sürdürebilme düşüncelerine katıldığı söylenebilir.

• **Araştırmada Geliştirilen Hipotezlerin Analizi**

Tablo 4: Sağlık Çalışanlarının Yaşlarına göre engelli bireylere yönelik tutumları arasındaki farklılıklar

Katılımcıların Yaşı	Eğitim Ortamı	Kişiler Arası İlişkiler	Çalışma Yaşamı	Aile Yaşamı	Kişisel Özellikler	Yetk ve bğmsz yaşam	
35-44 Yaş	Ortalama	4,09	1,83	3,29	3,25	4,12	1,86
	SS	0,50	0,46	0,36	0,98	0,51	0,46
45 Ve Üzeri Yaş	Ortalama	4,27	1,83	3,43	3,49	4,24	1,81
	SS	0,45	0,44	0,30	0,86	0,43	0,46
Toplam	Ortalama	4,18	1,82	3,35	3,29	4,17	1,86
	SS	0,47	0,47	0,33	0,96	0,47	0,50
Test İstatistiği	F	1,762	0,88	2,675	1,896	1,971	0,523
	p	0,156	0,967	0,048	0,131	0,119	0,470

Araştırmada sağlık çalışanlarının yaşına göre özürülere yönelik tutum ölçeğine verdikleri puanların karşılaştırılmasına yönelik “ANOVA testi” sonuçları Tablo 4’te verilmiştir. Yapılan test sonucunda sağlık çalışanlarının engellilerin “çalışma yaşamı” alt boyutuna verdikleri puanlar arasındaki farklılıklar istatistiksel olarak anlamlıdır (p:0,048<0,05). Bu anlamlılığın hangi yaş grubundan kaynaklandığını araştırmak amacıyla Tukey düzeltme testine başvurulmuştur. Buna göre, “45 yaş ve üzerinde”

olan çalışanların “35-44 yaş arasında” olan sağlık çalışanlarına göre engellilerin “çalışma yaşamına” yönelik olumsuz tutumda oldukları görülmüştür.

Tablo 5: Sağlık Çalışanlarının mesleki ünvanına göre engelli bireylere yönelik tutumları arasındaki farklılıklar

Mesleki Ünvan	Eğitim	Kişiler Arası İlişki	Çalışma Yaşamı	Aile Yaşamı	Kişisel Özellik	Yetk ve bğmsz yaşam	
Doktor	Ortalama	4,22	1,76	3,40	3,51	4,27	1,80
	SS	0,40	0,40	0,29	0,78	0,41	0,43
Hemşire	Ortalama	4,10	1,82	3,25	3,36	4,18	1,80
	SS	0,40	0,46	0,27	0,99	0,35	0,48
Ebe	Ortalama	4,17	1,77	3,41	3,12	4,05	1,93
	SS	0,43	0,57	0,30	0,80	0,69	0,56
Fizyoterapist	Ortalama	4,23	1,84	3,25	2,87	4,12	1,94
	SS	0,50	0,49	0,23	0,81	0,42	0,50
Diyetisyen	Ortalama	3,94	1,57	2,91	2,17	4,10	1,57
	SS	0,88	0,54	0,95	0,81	0,69	0,48
Psikolog	Ortalama	4,22	1,84	3,44	3,64	4,12	1,88
	SS	0,46	0,71	0,22	0,84	0,59	0,68
Sosyal Çalışmacı	Ortalama	4,57	1,51	3,36	3,05	4,10	1,56
	SS	0,37	0,49	0,24	1,15	0,56	0,46
Test İstatistiği	Fü	1,356	1,794	3,057	2,604	3,217	1,942
	p	0,218	0,080	0,003	0,010	0,074	0,056

Araştırmada sağlık çalışanlarının mesleki ünvanına göre Özürlülere Yönelik Tutum Ölçeğine verdikleri puanların karşılaştırılmasına yönelik “ANOVA testi” sonuçları Tablo 5’te verilmiştir. Yapılan test sonucunda sağlık çalışanlarının, engellilerin “Çalışma Yaşamı” ve “Aile Yaşamı” alt boyutuna verdikleri puanlar arasındaki farklılıklar istatistiksel olarak anlamlıdır ($p < 0,05$). Bu anlamlılığın hangi mesleki ünvan grubundan kaynaklandığını araştırmak amacıyla Tukey düzeltme testine başvurulmuştur.

Buna göre mesleği “diyetisyen” olan çalışanların engellilerin iş hayatına katılmalarına gerek olmadığı, verimliliği düşürdükleri, normal bireyler iş bulamazken engellilerin işe girmesinin boşa olacağı ve engellilerin aile yaşamını olumsuz etkilediğine yönelik düşüncelere daha fazla katıldığı saptanmıştır.

Tablo 6: Sağlık Çalışanlarının yakın çevresinde engelli birey olup olmama durumlarına göre engelli bireylere yönelik tutumları arasındaki farklılıklar

Ailenizde veya Yakın Çevrenizde Engelli Bireyler Var Mı?		Eğitim Ortamı	Kişiler Arası İlişki	Çalışma Yaşamı	Aile Yaşamı	Kişisel Özellikler	Yetk ve bğmsz yaşam
Evet	Ortalama	4,24	1,78	3,35	3,38	4,17	1,79
	SS	0,47	0,48	0,29	0,96	0,45	0,49
Hayır	Ortalama	4,12	1,86	3,34	3,20	4,17	1,92
	SS	0,45	0,47	0,36	0,96	0,49	0,49
Toplam	Ortalama	4,18	1,82	3,35	3,29	4,17	1,86
	SS	0,47	0,47	0,33	0,96	0,47	0,50
Test İstatistiği	F	3,543	1,395	0,017	1,909	0,002	3,998
	p	0,061	0,239	0,896	0,168	0,969	0,047

Araştırmada sağlık çalışanlarının yakın çevresinde engelli birey olma ya da olmama durumuna göre Özürlülere Yönelik Tutum Ölçeğine verdikleri puanların karşılaştırılmasına yönelik “Bağımsız Örneklem T Testi” sonuçları Tablo 6’ da verilmiştir.

Yapılan test sonucunda “Yetkinlik ve bağımsız yaşam“ alt boyutuna sağlık çalışanlarının verdikleri ortalama puanlar arasındaki farklılıklar istatistiksel olarak anlamlıdır ($p:0,047 < 0,05$).

Buna göre, “Yetkinlik ve bağımsız yaşam” alt boyutunu değerlendirmede engellilerin aile kurabileceği, hayranlık duyulabilecek bireyler olabileceği, meslek sahibi olabilmeleri ve yaşantılarını normal bireyler gibi sürdürebilmesi gibi ifadelerle yakın çevresinde engelli bulunan katılımcıların, yakın çevresinde engelli birey bulunmayan sağlık çalışanlarına göre daha fazla katıldığı söylenebilir.

Tablo 7: Özürllere Yönelik Tutum Ölçeği alt boyutları arasındaki ilişkiler

Pearson Korelasyon Katsayısı	Eğitim	Kişiler Arası İlişki	Çalışma Yaşamı	Aile Yaşamı	Kişisel Özellikler	Yetk ve bğmsz yaşam
Eğitim	r 1					
	p					
Kişiler Arası İlişki	r -,427**	1				
	p 0,000					
Çalışma Yaşamı	r ,595**	,193**	1			
	p 0,000	0,005				
Aile Yaşamı	r ,252**	-,273**	0,082	1		
	p 0,000	0,000	0,233			
Kişisel Özellik	r ,712**	-,360**	,538**	,248**	1	
	p 0,000	0,000	0,000	0,000		
Yetkinlik ve bağımsız yaşam	r -,365**	,899**	,245**	-,296**	-,320**	1
	p 0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	

Yapılan analizler sonucunda “çalışma yaşamı” ile “aile yaşamı” alt boyutları arasındaki ilişki anlamlı bulunmamıştır ($p:0,233>0,05$). Ancak, katılımcıların engelli bireylere yönelik “Eğitim Ortamı” alt boyutu ile “Kişilerarası İlişkiler” ve “Yetkinlik-Bağımsız Yaşam” alt boyutları arasında, kuvvetli ve negatif bir ilişki olduğu buna karşılık, diğer alt boyutlar ile “Eğitim Ortamı” alt boyutu arasında pozitif bir ilişki olduğu görülmüştür. Yani sağlık çalışanlarının engellilerin eğitimi hakkındaki düşüncelere katılma düzeyi arttıkça, engellilerin kişiler arası ilişkileri ve bağımsız yaşamları hakkındaki düşüncelere katılım düzeyi azalmakta iken, diğer alt boyutlarda ise artmaktadır.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Sağlık çalışanlarının engelli bireylere yönelik olarak; eğitim, çalışma, aile, yetkinlik-bağımsız yaşam gibi alt başlıklar şeklinde belirlenen tutumlarını belirlemek ve sağlık çalışanlarının demografik özellikleri ile engellilere yönelik tutumları arasındaki ilişkiyi incelemek amacıyla, İstanbul Tıp Fakültesi Hastanesinde görevli sağlık çalışanları ile yapılan bu çalışmada, ortaya çıkan sonuçlar analiz edilmiştir. Araştırma sonuçlarına

göre, katılımcı sağlık çalışanlarının engelli bireylere yönelik genel tutumlarının olumlu yönde olduğu görülmüştür.

Çoğunluğu doktor ve hemşire olan katılımcıların, engelli bireylerle iletişim kurmada sorun yaşama konusundaki soruya verdikleri yanıtlara göre, sağlık çalışanlarından her 10 kişiden 7'sinin engelli hastalarla iletişimde zorlanmadıkları saptanmıştır. Ancak, sağlık çalışanlarının çoğunluğunun, hem daha önce hem de çalıştığı kurumda engelli bireylere yönelik herhangi bir eğitim almadıkları saptanmıştır. Bu durumda, İstanbul Tıp Fakültesi Hastanesinde görevli sağlık çalışanları arasından yaklaşık her 4 kişiden üçünün daha önce engelli bireylerle çalışmaya yönelik eğitim almadığı söylenebilir. Buna karşılık, araştırmaya katılan her 10 sağlık çalışanından sekizinin çalıştığı kurumda engelli bireyler ile etkili iletişim ve onları idare edebilme gibi konularda verilecek eğitime katılma isteğinin olumlu yönde olduğu saptanmıştır. *Engellilere yönelik eğitim alma durumunun yetersizlikten etkilenmiş kişilere yönelik tutumları anlamlı düzeyde olumlu etkilediğini ortaya koyan araştırmalar vardır. İşitme Engelliler Öğretmenliği 1.sınıf öğrencileri üzerinde yapılan bir çalışmada, yetersizlikten etkilenmiş bireylere yönelik tutumların değiştirilmesinde, eğitim verilerek engellilere yönelik bilgilendirme yapılmasının etkili olup olmadığı araştırılmış ve araştırma sonucunda katılımcıların yetersizlikten etkilenmiş bireylere yönelik tutumlarında bilgilendirmenin anlamlı düzeyde ve olumlu yönde etkisinin olduğu saptanmıştır (Alptekin, 2013. Akt. Kılıç, 2018. :45).*

Katılımcıların engelli bireylerle iletişim kurmada sorun yaşama konusundaki soruya verdikleri yanıtlara göre, sağlık çalışanlarından her 10 kişiden 7'si engelli hastalarla iletişimde zorlanmadıklarını belirtmiştir. Ancak, "Engelli bireylerin sağlık hizmeti alırken karşılaştığı sorunlar üzerine yapılan Özürlülerin Sorun ve Beklentileri araştırmasına göre; engelli bireylerin sağlık çalışanları ile yeterli düzeyde iletişim kuramaması yüzde 53.3, sağlık personelinin engellinin sağlık sorunu ile ilgili yeterli bilgi vermemesi ise yüzde 47.5 oranındadır" (TÜİK 2010 akt. Küçükşen, 2017 s.93).

Araştırmada, "45 yaş ve üzerinde" olan çalışanların diğer yaş gruplarına göre, engelli bireylerin iş hayatına katılmalarına gerek olmadığı, iş ortamında verimliliği düşürdükleri, normal bireyler iş bulamazken engellilerin işe girmesinin boşa olacağı gibi düşüncelere daha fazla katıldıkları görülmüştür. Kılıç, (2018) tarafından yapılan araştırmada, sağlık çalışanlarının yaşlarına göre engellilere yönelik tutumları arsında anlamlı bir farklılık bulunmazken, "Ancak engellilere yönelik tutumda yaşın etkili

olduğunu gösteren çalışmalar da vardır. Manisa’da yapılan bir araştırmada, 45 yaş ve üzerindeki bireylerin daha genç yaştakilere göre engellilere yönelik olumlu tutumlarının anlamlı derecede yüksek olduğu bulunmuştur” (Altıparmak, 2012 akt. Kılıç, 2018:54-55). İfadelerine yer verilmektedir. Bunun yanı sıra, ülkemizde engelli bireylere yönelik tutumların belirlenmesi amacıyla yapılmış en kapsamlı çalışma olan T.C. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı tarafından yürütülen, “Toplum Özürülüğü Nasıl Anlıyor” adlı çalışmada, engellilere yönelik toplumsal tutumların genç yaştaki bireylerin olumlu tutumlarının daha ileri yaştaki bireylere göre daha yüksek olduğu saptanmıştır (Kaner, 2009).

Katılımcıların cinsiyetine göre engelli bireylere yönelik tutumları arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır. Ancak, literatürde bu yönde yapılan bazı çalışmalarda, katılımcı sağlık çalışanları arasında kadınların erkeklere göre engelli bireylere yönelik olarak daha fazla olumlu tutumda oldukları görülmüştür. Çalbayram, (2018) tarafından yapılan bir çalışmada, “kadınların puan ortalamaları erkeklerden daha yüksektir. Kadınların daha olumlu tutumlarının olması, onların başkalarının duygularına ve düşüncelerine daha duyarlı olma, bakım verici olma, şefkatli, sevecen, merhametli, duygusal olma gibi toplumsal cinsiyet özellikleri ile açıklanabilir” ifadelerine yer verilmiştir (Çalbayram, 2018:38).

Yapılan analiz sonucunda sağlık çalışanlarının eğitim durumuna göre engellilerin “Kişilerarası İlişki”, “Çalışma Yaşamı” ve “Kişisel Özellik” alt boyutlarına verdikleri puanlar arasındaki farklılıklar istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($p<0,05$). Bu durumda, “lisans” mezunu sağlık çalışanlarının engelli bireylere yönelik: “Kişilerarası İlişki”, “Çalışma Yaşamı” ve “Kişisel Özellik” alt başlıklarındaki düşüncelerin olumsuz yönde değişmesinde etkili oldukları söylenebilir. Bu sonuca karşılık, Kılıç, (2018) tarafından yapılan araştırmada, lisans mezunu olan katılımcıların lisansüstü eğitim mezunu olanlara göre engellilere yönelik tutumlarının daha olumlu olduğu görülmüştür.

Araştırmada sağlık çalışanlarının, “çalışma yaşamı” ve “aile yaşamı” alt ölçeklerine ortalama puan verdikleri ve engelli bireylerin iş hayatına katılmalarına gerek olmadığı, iş yerinde verimliliği düşürdükleri, normal bireyler iş bulamazken engellilerin işe girmesinin boşa olacağı ve engellilerin aile yaşamını olumsuz etkilediğine yönelik düşüncelerinde kararsız kaldıkları görülmüştür. Ayrıca, “lisans” mezunu olan çalışanlar, mesleği “diyetisyen” olan sağlık çalışanları ve yaşı “45 yaş ve üzerinde” olan

çalışanların engelli bireylerin “çalışma yaşamı” alt ölçeğine yönelik düşüncelerin olumsuz yönde değişmesinde etkili oldukları söylenebilir.

Yapılan analiz sonucunda, “Yetkinlik Ve Bağımsız Yaşam” alt boyutunda, yakın çevresinde engelli bulunan sağlık çalışanlarının, engellilerin aile kurabilme, hayranlık duyulabilecek bireyler olabileceği, meslek sahibi olabilecekleri ve yaşamlarını normal bireyler gibi sürdürebilmesi gibi düşüncelerine yakın çevresinde engelli bulunmayan sağlık çalışanlarına göre olumlu yönde daha fazla katıldığı söylenebilir. Buna karşın, Çalbayram, (2018) tarafından yapılan çalışmada, ailelerinde veya yakın çevresinde engelli olan/olmayan; tanıdığı engelli olan/olmayan katılımcıların engelli bireylere yönelik tutumlarında farklılık olmadığı belirlenmiştir.

• **Araştırmanın bulguları ve verilerin analizi sonucunda ortaya çıkan öneriler;**

• Sağlık personelinin engelli bireyler ile ailelerinin sağlığının korunması ve geliştirilmesinde oldukça önemli rolü olduğu bilinmektedir. Engelli bireyler ve ailelerinin her türlü gereksinimlerinin profesyonel bir şekilde karşılanabilmesi için sağlık personelinin gerekli bilgi ve donanıma sahip olmaları gerekmektedir. Bu nedenle sağlık personeline, engelli bireylerin bakımına yönelik sürekli eğitimler verilmesi.

• Güncel literatürde, engelli bireylere yönelik eğitim alma durumunun yetersizlikten etkilenmiş kişilere yönelik tutumları anlamlı seviyede olumlu etkilediğini ortaya koyan çalışmalar vardır. Bu nedenle, sağlık çalışanlarına, engelli bireylere hizmet sunarken diğer bireylere nazaran daha hassas davranması gerektiği konusunda farkındalık eğitimlerinin düzenlenmesi. Gerekirse bu eğitimlerin engelli bireyler tarafından verilmesinin sağlanması.

• Özellikle sağlık alanında öğrenci yetiştiren bölümlerin, Lisans ders müfredatında engelli bireylere özgü sağlık hizmetleri konularına vurgu yapılması ve geleceğin sağlık meslek grubu olan öğrencilerin bu yönde farkındalık kazanmalarının teşvikinin sağlanması.

• Engelli bireylere yönelik olarak sağlık alanında yapılmış ve yapılmakta olan birçok proje ve politikanın mevcut olduğu söylenebilir. Ancak, gerçekleştirilen proje ve üretilen politikaların neredeyse tamamının, engelli bireylere sağlık kuruluşlarında kolaylık ve güvenliklerinin sağlanması yönünde olduğu görülmüştür. Buna göre, sağlık kurum ve kuruluşlarında hem çalışanların hem de diğer hastaların engelli bireylere

yönelik olumlu farkındalıklarının artırılmasına yönelik proje ve politikaların hayata geçirilmesi.

- Son olarak, yapılan bu çalışma zaman ve sağlık çalışanlarının katılım onamlarının olumsuz yönde olması nedenleri ile kısıtlı olarak elde edilen veriler ile sonuçlandırılmıştır. Buna göre, bu alanda yapılacak başka araştırmaların gerekliliği ve kapsam olarak daha fazla genişletilmesinin önemi ortaya çıkmıştır.

KAYNAKLAR

Altıparmak S, Sarı YH. (2012). Manisa İlinde Engelli Bireylere Karşı Toplumsal Tutum. Anadolu Psikiyatri Dergisi, 13: 110-116.

BAŞBAKANLIK ÖZÜRLÜLER İDARESİ BAŞKANLIĞI, B.Ö. (2010). *Türkiye Özürllüleri Araştırması Temel Göstergeleri*.
<http://www.engelsiz.hacettepe.edu.tr/belge/ozida.pdf> Erişim Tarihi: 01.10.2019.

Burcu E. (2007). Türkiye’de Özürllü Birey Olma: Temel Sosyolojik Özellikleri ve Sorunları Üzerine Bir Araştırma, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları.

Çalbayram N. Ç. ve Ark. (2018). Sağlık Bilimleri Fakültesi Öğrencilerinin Engellilere Yönelik Tutumları, Ankara Sağlık Bilimleri Dergisi 2018, 7, (1), 30-40.

DÜNYA ENGELLİLİK RAPORU YÖNETİCİ ÖZETİ 2011;
<http://siteresources.worldbank.org/TURKEYINTURKISHEXTN/Resources/455687-1328710754698/YoneticiOzeti.pdf> Erişim tarihi: 05.10.19.

Kaner S, Öğülmüş S, Büyüköztürk Ş, Dökmen Z. (2009). Toplum Özürllülüğü Nasıl Anlıyor? Ankara, TC Başbakanlık Özürllüleri İdaresi Başkanlığı,

Kılıç E, (2018). Üniversite hastanesinde engelli bireylere yönelik uygulamalar ve sağlık personelinin engellilere yönelik tutumları, Yüksek Lisans Tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü,

Küçükşen, K. ve Ark. (2017). Sağlık Çalışanlarının Engellilere Yönelik Tutumlarının Örgüt Kültürü Açısından Değerlendirilmesi. Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Sayı: 42, Mart 2017, s. 91-101.

Medikal Akademi, (2019). Engellilerin En Çok Karşılaştığı Başlıca Sağlık Problemleri
www.medikalakademi.com.tr/engellilerin-en-cok-karsilastigi-baslica-saglik-problemleri/ Erişim tarihi: 20.12.2019.

Öztabak, Ü, M. (2017). Engelli Bireylerin Yaşamdan Beklentilerinin İncelenmesi. FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Dergisi S:9. 357.

Özata, M., Karip, S. (2017). Engelli Bireylerin Sağlık Hizmetleri Kullanımında Yaşadıkları Sorunlar: Konya Örneği. Hacettepe Üniversitesi Sağlık İdaresi Dergisi. Cilt:20, S:4, 411-412.

ÖZİDA. (2008). Toplum özür lülüğü nasıl anılıyor? Ankara: T.C. Başbakanlık Özür lü ller İdaresi Başkanlığı Yayınları.

Özyürek, M. (2013). Tutumlar ve Yetersizlikten Etkilenmiş lere Yönelik Tutumların Değiştirilmesi (5. Baskı). Ankara: Kök Yayınları.

Şahin, F., Güldenoğlu, B. (2013). Engelliler Konusunda Verilen Eğitim Programının Engellilere Yönelik Tutumlar Üzerindeki Etkisi. Amasya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi. Cilt: 2, S:1, 215.

T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Başkanlığı (2009). Türkiye Özür lü ller Araştırması 2002. Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası 2. Baskı. Ankara. (5- 23).

T.C. Sağlık Bakanlığı. Özür lü Kişilere Yönelik Sağlık Hizmetlerinin Sunumuna İlişkin Sağlık Bakanlığı Genelgesi. Genelge No. 2010/79.

Türkiye İstatistik Kurumu. (2010). Özür lü llerin Sorun ve Beklentilerinin Araştırılması. http://www.tuik.gov.tr/Kitap.do?metod=KitapDetay&KT_ID=1&KITAP_ID=244 Erişim Tarihi: 20.10.2019.